

громад. Державний бюджет шляхом субвенцій і дотацій зобов'язаний фінансово сприяти в збереженні соціально-культурної інфраструктури в об'єднаних територіальних громадах. Значною має бути роль органів державної влади у процесі підготовки кадрового забезпечення для органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Адамович С.В. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України / С.В. Адамович. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. – 884 с.
2. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачів В.П., Топольсков Д.М. – Луганськ: Альма-матер. – Знання, 2002. – 664 с.
3. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
4. Рішення Івано-Франківської обласної ради «Про перспективний план формування територій громад області» від 24 липня 2015 р. № 1722-36/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.orada.if.ua/fileadmin/documents/Rishennja/06_36/1722-36.pdf.
5. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика: Учеб пособие для вузов / Р.Ф. Туровский. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2006. – 780 с.

*Зеленько Галина Іванівна, д. політ. н., професор,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса
НАН України*

ПРОБЛЕМА «ВКЛЮЧЕННЯ» ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Суспільно-політичне протистояння в Україні взимку 2013-2014 рр. чергового разу змусили замислитись над можливостями громадянського суспільства впливати на владу. Вже зараз очевидно, що ці події стали можливими тому, що наявні форми впливу на владу виявилися неефективними, а також, з огляду на те, що Україна – є країною, де не працює громадська думка, цілком передбачуваними. Водночас події в Києві поставили під сумнів доцільність формування державних стратегій (державної політики) сприяння розвитку громадянського суспільства, які мали місце в Україні в останні роки.

Дійсно, якщо оцінити стан розвитку громадянського суспільства в Україні, то очевидний разючий дисонанс між кількісними і якісними показниками його розвитку. Показовою є мова цифр: в Україні наразі нараховується 86 255 громадських організацій. Для порівняння: у Польщі зареєстровано більше 83 000 громадських організацій, в Угорщині – більше

65 000. Тобто кількість громадських організацій в Україні цілком співмірна з аналогічними за кількістю населення країнами нової Європи. Проте та сама статистика свідчить, що у 2012 р. річний звіт про результати своєї діяльності органам державної статистики подало 25297 громадських організацій, що складає тільки 39,7% від їх загальної чисельності. Тобто фактично діючими в Україні є близько 25 тис. громадських організацій.

Якісні ж показники стану громадянського суспільства ще більш вражаючі. Частка доходів від продажу послуг у загальних доходах громадських організацій України становить 18,7%, тоді як у Чехії цей показник становить 47%, в Угорщині – 55%, а у Польщі – 60%. Це пояснюється низьким рівнем включеності громадських організацій до надання соціальних послуг і відсутністю умов для комерційної діяльності громадських організацій, з одного боку, і недооцінкою можливостей громадянського суспільства з боку держави. Так, частка фінансової підтримки з державного чи місцевого бюджетів (у вигляді як грантів, так і відшкодувань за надані послуги) у бюджеті пересічної громадської організації України становить 2-3%, пересічної громадської організації країни ЄС – 40-60%. Структура доходів громадських організацій України суттєво відрізняється від структури доходів ОГС країн ЄС. Якщо у більшості країн ЄС основним джерелом доходів громадських організацій є продаж власних послуг та фінансова підтримка з боку держави (загалом до 85%), а благодійні внески складають у середньому не більше 20%, то в Україні доходи від продажу послуг та фінансова підтримка за рахунок бюджетних коштів складають менше 30%, а надходження від благодійності – 44,6% від загальної суми фінансових надходжень громадських організацій. Частка ж надходжень від діяльності громадських організацій у ВВП України взагалі мізерна – 0,73%. Натомість як у Франції ця стаття прибутків становить 4,2%, у Бельгії – 5%, у країнах ЦСЄ – більше 3%.

Наведені цифри засвідчують доволі сумну картинку у розвитку громадянського суспільства. Майже половина громадських організацій України функціонує на благодійні внески, однак така форма фінансування не є системною і гарантованою, а громадські організації тим самим потрапляють в залежність від грантодавців, бізнес-структур з усіма негативними наслідками. Держава ж по суті усунулася від створення фінансових умов для громадських організацій, оскільки державне фінансування займає одне з останніх місць у структурі фінансування громадських організацій. Відтак в Україні склалася парадоксальна ситуація: маючи активну громадянську позицію (61,1% громадян засвідчують готовність до громадської діяльності), реальну участь у діяльності громадських організацій бере тільки 8,1% громадян, а 85,2% за роки незалежності не були членами жодної громадської організації. Тобто з одного боку маємо недовіру громадян до інструментальних можливостей громадських організацій впливати на формування суспільно значущих рішень, а з іншого – нехтування державою громадянського суспільства.

Більше того, в Україні все ще превалює хибний погляд на громадянське суспільство, як на своєрідний «дамоклів меч», який висить над владою і змушує

її відгороджуватися від громадянського суспільства. Звісно, у періоди суспільно-політичних криз громадянське суспільство виконує функцію санації (саме так було під час «помаранчевої революції», Революції гідності 2013-2014 рр.). Навіть після цих трагічних подій, війни на Донбасі реально діючих механізмів «включення» громадянського суспільства не з'явилося, воно не стало повноцінним партнером влади через незацікавленість останньої у такому «включенні». По суті саме страх перед громадянським суспільством і недооцінка його користі є факторами, які змушують владу реагувати на запити громадянського суспільства, розширюючи тим самим нормативно-правовий простір для розширення його компетенцій.

Проте практики країн нової Європи засвідчують, що без «включення» громадянського суспільства транзитні країни приречені на систематичні суспільно-політичні потрясіння. Причому очевидно й те, що формування державних стратегій розвитку громадянського суспільства не суперечить його ідеї як системи самоорганізованої. Зокрема, такі всеохоплюючі (наскрізні) документи прийнято і в країнах «старої Європи» (Великобританія), і в країнах «нової Європи». Слід розуміти, що, приймаючи такі стратегії, держава поряд з визначенням сфер компетенцій громадських організацій бере й на себе відповідні політико-правові зобов'язання, встановлюючи чіткі «правила гри» й обмежуючи сфери власного втручання у громадську сферу. Таким чином відбувається своєрідна позитивна консолідація стосовно реалізації суспільно значущих рішень і національних інтересів загалом. Наприклад, у країнах ЦСЄ саме громадські організації були найбільш залучені до культивування переваг членства у ЄС та НАТО, формуючи громадську думку шляхом виконання відповідних інформаційних проєктів.

Якщо звернутися безпосередньо до державних стратегій розвитку громадянського суспільства у європейських країнах, то вони спрямовані на: 1) створення сприятливих умов для його розвитку; 2) розмежування сфер компетенції і держави, і громадянського суспільства; 3) створення економічних умов, за яких громадські організації мали б можливість заробляти власною діяльністю; 4) створення т.з. «фонду громадських ініціатив» - бази даних громадських організацій, які у разі необхідності можуть бути залучені до реалізації певних державних програм.

В Україні програма сприяння розвитку громадянського суспільства була прийнята тільки у 2012 р. Основною ідеєю вітчизняної Стратегії є формування «inclusive democracy» (демократії участі), шляхом сприяння встановленню максимальної відкритості, прозорості та підзвітності суспільству органів державної влади, створення сприятливих умов для функціонування громадянського суспільства; забезпечення участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики. Тим самим акцент зроблено на формуванні інституціональної спроможності громадянського суспільства через вдосконалення правових механізмів громадської участі та відповідальності влади (це особливо важливо!), що цілком відповідає європейській практиці. Важливість цього положення зумовлена тим, що

Україна страждає на хронічну безконтрольність влади з боку громадськості. Аморфність і формальність механізмів громадського контролю та недосконалість механізмів політичної відповідальності за роки незалежності поглибили політичне відчуження громадян і влади, що унеможливило реалізацію будь-яких реформ. Вони попросту саботуються або ігноруються громадянами. Останні місцеві вибори, де явка була на рівні 40% – яскраве підтвердження рівня політичного відчуження у суспільстві.

Якщо ж поглянути, на якому відрізку шляху ми перебуваємо у розвитку громадянського суспільства, то такі дані виглядають цілком оптимістично. Так, у рейтингу розвитку громадянського суспільства, який обчислюється Freedom House, в Україні показники значно кращі, ніж в більшості пострадянських країн – 2,75 бала за семибальною шкалою (де найвищий показник – 1, найнижчий – 7), аналогічний показник коливається від 3,25 бала в Молдові до 7 балів у Туркменістані та Узбекистані. При цьому відповідний рейтинг Російської Федерації становить 5,5 бали, Білорусі – 6,5. Водночас в Естонії, Латвії, Литві, Словаччині, Чехії він складає 1,75 бали, у Польщі — 1,5, у Словенії – 2, в Угорщині – 2,25 бала.

Водночас така картинка не дає приводу для заспокоєння. Вітчизняна політична практика усіх років незалежності продемонструвала доволі часті сплески політичної активності суспільства, що свідчить про доволі розвинений соціальний капітал в країні. Проте така активність має переважно неконвенційні форми, а значить є мало прогнозованою і ефективною тільки під час революційних потрясінь.

Тому для формування повноцінного громадянського суспільства в Україні, що також підтверджує європейська практика, мало державного сприяння його розвитку чи формування надійних каналів фінансових надходжень. Ми не можемо скидати з лаштунків той факт, що рівень впливу інститутів громадянського суспільства на органи державної влади обумовлений також своєрідним «проектним фоном» (рівень розвитку економіки, кількість середнього класу, стан судової системи, фіскальних органів, якість політичної системи тощо). Тому без формування своєрідної «політичної матриці» громадянського суспільства ефект від запроваджених протягом останніх років нововведень, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, не матиме належного ефекту, однак і не виключає необхідності використання інструментальних можливостей демократії. Причому якщо раніше держава могла собі дозволити зволікання із розподілом сфер власних компетенцій на користь громадянського суспільства, то зараз при високому соціальному запиті на «включення» і зміни і при високих індексах конфліктного потенціалу суспільства ігнорування і зволікання із «включенням» – це шлях до нових соціальних вибухів.